

**WELKOM IN DE
BUURKERK**

**MONUMENTALE
ROUTE**

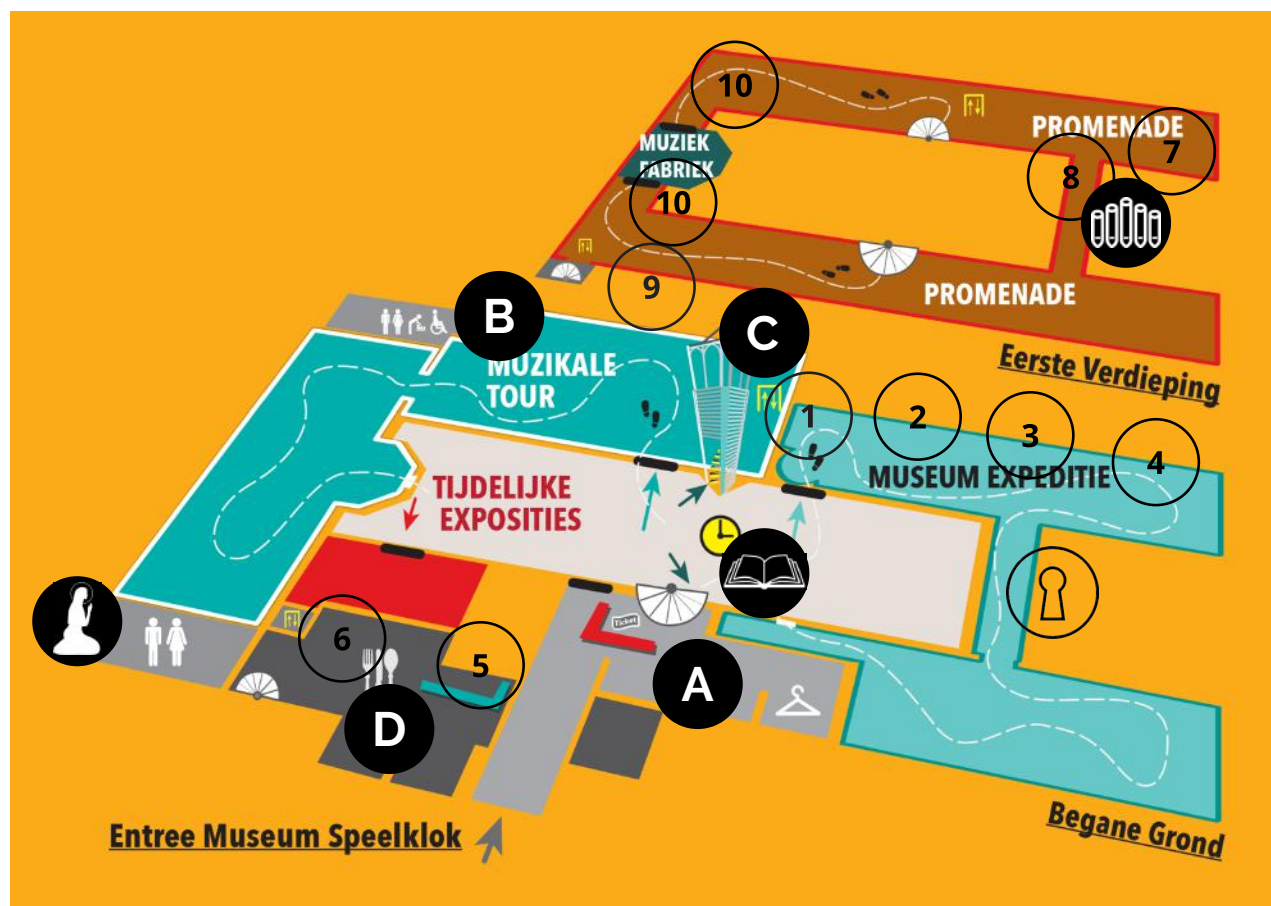

INHOUDSOPGAVE

- 02** Plattegrond
- 03** Inleiding
- 05** Korte bouwgeschiedenis
- 06** Fresco's
- 07** Een beschilderde deur
- 08** Mariaretabel
- 09** Kerkorgel
- 10** Begraven in de Buurkerk
- 11** Suster Bertken
- 12** Gildeborden
- 13** Preekstoel
- 14** Monumentale broodtafel
- 15** Klokken van de Buurtoren

PLATTEGROND

In deze route wordt een aantal van de nog zichtbare elementen uit de geschiedenis van de kerk – voor zo ver mogelijk – beschreven. De specifieke beschrijvingen komen overeen met de nummers op de plattegrond. Het kan zijn dat sommige elementen door museumgebruik tijdelijk niet zichtbaar zijn. U kunt de route in de volgorde van nummering lopen, maar ook uw eigen route uitstippelen. Bij de elementen die u op uw pad tegen komt, kunt u vervolgens de bijbehorende beschrijving opzoeken in dit boekje. Hierin wordt daarnaast nog meer achtergrond informatie over de kerk gegeven.

1 Fresco's

Een beschilderde deur

A Gildeborden

Kerkorgel

Mariaretabel

Preekstoel

INLEIDING

In een drukke winkelstraat staat één van Utrechts oudste kerken. Midden in het stadse geroezemoes wordt de Buurkerk gevuld door de muzikale klanken van Museum Speelklok. Met een grondoppervlakte van bijna 13000 vierkante meter is ze bovendien één van Utrechts grootste kerken. Toch loopt het winkelend publiek haar vaak zonder op te merken voorbij. En dat terwijl ze al eeuwenlang een baken in de stad Utrecht is.

De Buurkerk heeft in haar leven op z'n zachtst gezegd een hoop meegemaakt. In de middeleeuwen hadden gilden met politieke macht er hun altaren gewijd aan hun beschermheiligen. Rijke families stichtten er hun kapellen en de Buurkerk was een rots in de branding tijdens vele stedelijke gebeurtenissen. Ze heeft branden, stormen en overstromingen overleefd. De Buurkerk heeft beschietingen doorstaan en de reformatie achter zich gelaten. In rampjaren en tijden van oorlog werd ze gebruikt als haveropslag, hooimagazijn, veldbakkerij en stal. Ze is veranderd van uiterlijk, herbouwd, gegroeid en ook weer gekrompen. Tot in de 20ste eeuw vonden er herdenkingen en protesten plaats. Tijdens de religieuze en economische hoogtijdagen van de stad, was de Buurkerk de beste plek om je belangrijkste levensgebeurtenissen

te laten plaatsvinden. Vooraanstaande Utrechters zijn hier begraven, zoals de beroemde kunstschilder Hendrik ter Brugghen en vele stadsbestuurders. En uiteraard was de Buurkerk in al die eeuwen getuige van oneindig veel religieuze evenementen, missen, begrafeningen en huwelijken. In de zestiger jaren verstomde het geroezemoes en werd de protestants christelijke gemeente minder actief. In 1984 kreeg de Buurkerk haar nieuwe en laatste functie. De collectie automatische muziekinstrumenten van Museum Speelklok vult de kerk nu al meer dan tientallen jaren met vrolijke geluiden. En de Steenweg, die pal langs de museumentree loopt, is nog steeds één van Utrechts drukste winkelstraten. En zo bevindt de Buurkerk zich meer dan duizend jaar later nog altijd in het middelpunt van allerlei geroezemoes, zowel binnen als buiten de kerk.

Welkom in de Buurkerk!

Bijeenkomst in de Buurkerk ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het C.N.V.

Uitdeling van distributiebonnen tijdens WOII in de Buurkerk

De Buurkerk tijdens de verbouwing in 1984

De Buurkerk ca. 1945

De Buurkerk in omstreeks 1970

Herdenking van de slachtoffers van de treinramp bij Harmelen in 1968

KORTE BOUWGESCHIEDENIS

De Buurkerk is al rond het jaar 1000 ontstaan. Haar bouw had te maken met de behoefte aan een kerk voor het volk. Alle overige kerken in Utrecht waren in deze tijd namelijk alleen toegankelijk voor geestelijken. De Buurkerk stond letterlijk en figuurlijk tegenover het statige fort rondom de Domkerk.

Oorspronkelijk heette de Buurkerk Maria Minor, omdat de kerk gewijd was aan Maria. Maar bovenal was de kerk een 'ecclesia parochiana'; een kerk voor de parochie en dus voor de gewone stedeling. Liefkozend werd zij in deze tijd 'ecclesia civilis' genoemd; kerk voor de burgers, de bewoners van de stedelijke 'gebuurten'. Voor de 'buren' dus.

De Buurkerk kende vele bouwfases. De oorspronkelijke, romaanse kerk had zwaar te lijden onder de vele branden die de stad in de 12de en 13de eeuw regelmatig in puin legden. In het midden van de 13de eeuw begon men aan de bouw van een katholieke, gotische kerk. Net zoals bij veel middeleeuwse kerken werd er in de eeuwen erna met onderbrekingen gebouwd. In tijden van religieuze en economische groei werd de Buurkerk uitgebreid met onder andere kapellen, zijbeuken, koren en een imponerend grote kap op het middenschip. In 1535-1540 was de Buurkerk op haar allergrootst. In tijden van tegenspoed kromp de kerk juist weer. Zo zijn geplande zijbeuken er nooit gekomen. In 1405 was het de bedoeling dat de toren een achtkantige lantaarnbekroning – als evenbeeld van de Domtoren – zou krijgen. Maar in plaats daarvan kreeg de toren dat jaar

een nieuwe 'tijdelijke' torenspits. En die zit er nog steeds. Op zondag 25 augustus 1566 was de Buurkerk de eerste Utrechtse kerk die slachtoffer werd van de beeldenstorm. Na een tweede beeldenstorm in 1579 werd zij definitief aan de hervormingsgezinden gegeven. In 1586 werd de hele koorpartij gesloopt. Op deze locatie bevindt zich tegenwoordig de Choorstraat. De eens zo bont gekleurde muren, gewelven en zuilen van de kerk werden in deze tijd wit gemaakt. In de eeuwen die volgden, vonden er uiteraard nog meer aanpassingen plaats. Al dateert de huidige zuilenstructuur en bouw zoals we deze vandaag de dag nog herkennen uit de glorieuze jaren van de 15de en 16de eeuw.

In 1984 werd de kerk geschikt gemaakt voor museaal gebruik en werden er museumzalen met daarop promenades gebouwd. Deze zijn in een kring rondom het middenschip geplaatst en als een 'doosje' in de middeleeuwse zuilenstructuur gezet. Elke vorm van bevestiging die de monumentale muren zou kunnen aantasten, is daarbij vermeden. Ook werden enkele fresco's onder het witte kalk vandaan gehaald en gerestaureerd. In 2006 werd een derde verdieping aan de Choorstraat-zijde gebouwd. Op de plaats van het oude transept van de kerk, werd een grote glazen ruimte gebouwd. Met een prachtig uitzicht torent deze zaal nog steeds indrukwekkend boven het middenschip uit. Dankzij deze verbouwingen telt de kerk vandaag de dag bijna 2500 vierkante meter vloeroppervlakte.

FRESCO'S

Ruim 700 jaar geleden was het interieur van de Buurkerk niet sober en wit, maar rijk versierd.

Op het toppunt van de middeleeuwse devotie kende de kerk een zeer welvarend bestaan. Gilden en rijke families kochten hier maar al te graag een eigen kapel of altaar. Bovendien kon de kerk rekenen op giften van de fortuinlijke leden van haar grote parochie. Noodzakelijke verbouwingen en verfraaiingen aan het interieur werden via deze 'crowdfunding' bekostigd.

Enkele van de toenmalige fresco's zijn vandaag de dag nog zichtbaar. Fresco's zijn muurschilderingen die werden aangebracht in natte kalk, waardoor ze heel goed bewaard zijn gebleven. Tijdens de reformatie zijn ze echter verwijderd of onder een dikke laag witte kalk terecht gekomen.

1 Sint Michaël en een bisschop

Eén van de twee mannen op dit fresco is de aartsengel Michaël. Michaël komt voor in veel bijbelverhalen en is hier afgebeeld in zijn hoedanigheid van zielenweger tijdens het laatste oordeel. In zijn hand draagt hij een weegschaal. In de ene schaal ligt de ziel en in de andere schaal is nog nét een duiveltje te zien. Gelukkig slaat de weegschaal door in het voordeel van de ziel.

Het is helaas niet helemaal duidelijk wie de man naast Michaël is. Lang werd gedacht aan de heilige Magnus. Deze oorspronkelijk eenvoudige schaapsherder uit de 3de eeuw na Christus zou volgens de legende door een engel opgeroepen zijn. Na zijn bekering tot het christendom werd hij tot bisschop verkozen en zijn leven lang door deze engel, Michaël dus, vergezeld. In de 15de eeuw was er in Utrecht sprake van de verering van de heilige Magnus. Bovendien draagt de man op het fresco attributen die voor een bisschop gebruikelijk zijn, zoals gouden ringen, gewaad, staf en mijter. Een gezamenlijke afbeelding van de twee heren komt binnen de kunstgeschiedenis echter niet vaak voor. Het zou daarom ook een andere bisschop kunnen zijn. De heilige Nicholaas bijvoorbeeld, die in het 15de-eeuwse Utrecht ook actief werd vereerd.

2 Christus Man van Smarten

Op dit fresco is Christus te zien als Man van Smarten; een binnen de kunstgeschiedenis bekend motief waarop Christus niet levend, maar ook niet dood is afgebeeld. In dit geval is voor het moment van opstanding gekozen. Ook wijst Christus op zijn wonden, heeft hij een gepijnigde gelaatsuitdrukking en worden er martelwerktuigen getoond. Deze populaire afbeelding was uiteraard bedoeld om de kerkgangers van het lijden en de opofferingen van Christus te doordringen, zodat zij een vroom en toegewijd bestaan zouden leven. Bijzonder zijn hier de teksten. In de zogenaamde banderol staat iets in het Latijn, maar onder de afbeelding staat iets in het Nederlands. Het Latijn wordt hier waarschijnlijk vertaald, maar helaas zijn beide teksten niet meer te reconstrueren.

3

Twee figuren en enkele silhouetten

Van dit fresco is helaas niet veel meer over. Er lijken twee figuren afgebeeld die iets uit elkaar staan. Het zou kunnen dat hier ooit een Christusbeeld aan het kruis bevestigd heeft gezeten en dat degenen die hem omringden ernaast geschilderd waren. Het zou in dat geval het meest waarschijnlijk zijn dat het hier om Maria en Johannes gaat, maar dat blijft helaas speculatie.

4

Engelen en een memorietafel

Ook is hier (slecht zichtbaar) een tekst geschilderd, met de silhouetten van engelen. Waarschijnlijk hoorde de tekst bij een zogenaamde memorietafel. Rijke burgers lieten deze maken ter nagedachtenis en als bewijs van hun vrome christendom. Er staat: 'In het jaar onze Heeren 1457 op de veertiende dag van die maand oktober stierf Peter van Ude Velde, bidt voor zijn ziel'. Men was er in de middeleeuwen van overtuigd dat gebeden de overledenen in het hiernamaals konden helpen.

Een beschilderde deur

Deze beschilderde deur geeft toegang tot een ruimte onderin de Buurtoren, waarvan de officiële ingang zich buiten bevindt. Hoewel de deur enorm is en oud aan doet, is er jammer genoeg niets over de plaatsing of de beschildering erop bekend.

5

Drie vrouwen onder een poort

Dit fresco zit inmiddels veilig achter glas in de keuken van Museum Speelklok. Bijzonder aan dit fresco is dat het op een pijler en stukje muur zit, dat voor de uitbreiding van de noordelijke zijbeuk in 1521 – 1542 nog tot de buitenmuur behoorde. Het is een goed bewaard fresco, maar ook hier is helaas de volledige voorstelling niet meer te zien. Van welk verhaal de twee vrouwen onder de poort deel uitmaakten, valt dan ook niet met zekerheid te zeggen. Tijdens de restauratie van de Buurkerk in 1984 ging men uit van het bijbelverhaal over de ouders van de maagd Maria: Anna en Joachim. Van Joachim zouden we hier dan nog net zijn hand zien. Later is ook wel gezegd dat het hier om een fragment van de opwekking van de heilige Lazarus zou moeten gaan.

6

Sint Petrus en Sint Wilgefortis

Rechts op deze zuil staat de kerkvader van het christendom weergegeven: Sint Petrus. Na de kruisiging van Christus leidde hij de apostelen bij de verspreiding van het evangelie en stichtte in Rome de eerste christelijke gemeente. Daarom wordt hij, net zoals hier, vaak afgebeeld met een boek in zijn hand, als verwijzing naar het evangelie. De sleutels in zijn andere hand verwijzen naar zijn functie van bewaker van de hemelpoort. Voordat Petrus apostel werd, was hij visser en daarom is hij de patroonheilige van de viskopers. Zij hadden in de Buurkerk een altaar met hun gilde. Het fresco vormde ooit één geheel met de afbeelding van Antonius abt die op de verdieping hierboven op dezelfde pijler is geschilderd.

Links van Petrus, een beetje om een hoekje, is een vrouw met een baard geschilderd: de heilige Wilgefortis. Haar naam verwijst vermoedelijk naar virge fortis: sterke maagd. Volgens de legende bekeerde deze kuise, Portugese prinses zich zonder medeweten van haar heidense familie tot het Christendom. Ze was vastbesloten een devoot, maagdelijk leven te leiden. Haar vader had andere plannen en dreigde haar uit te huwelijken aan een Siciliaanse edelman. Radeloos verzocht zij in haar gebeden om iets wat haar onaantrekkelijk zou maken. Haar gebeden werden verhoord: ze kreeg een baard. Haar woedende vader liet haar vervolgens op dezelfde wijze als Christus kruisigen. In de Lage Landen ontstond rond de 14de en 15de eeuw een cultus rondom de heilige Wilgefortis. Ze werd aangeroepen bij huwelijksproblemen en liefdesverdriet, wat haar ook de naam Sint Ontkommer heeft opgeleverd.

Mariaretabel

Sociale gemeenschappen binnen de katholieke kerk schonken niet alleen regelmatig geld, maar investeerden ook in duurzame monumenten. Dit altaar gewijd aan Maria, uit ca. 1455, is hier een voorbeeld van.

Helaas is het beeldhouwwerk tijdens de beeldenstorm grotendeels verwoest, alleen de bovenlijst is nog intact. Onder de bogen hebben ooit figuren gestaan die momenten uit het leven van Maria vertegenwoordigden. Deze opbouw is typisch voor de Utrechtse altaren uit deze tijd. De details die we nog zien zijn zo verfijnd dat ze wel van de hand van een meester-beeldhouwer moeten zijn.

7

De boom van Jesse

In het Oude Testament van de Bijbel staat in de profetie van Jesaia (II:1-3) beschreven dat een Messias zou voortkomen uit de familie van Isaï (Jesse). Hij was de vader van Koning David, die volgens het evangelie van Mattheus (uit het Nieuwe Testament, I:1-17) een directe voorvader van Christus zou zijn. Om die reden is de stamboom van zijn familie in de middeleeuwen een populaire afbeelding. De (stam)boom groeit in bijna alle afbeeldingen uit een liggende Jesse, met zijn nazaten geschilderd in de takken. Op het hoogste of meest centrale punt van de boom zijn altijd de heilige Maagd Maria en haar zoon Christus afgebeeld. Opvallend hier is dat de familieleden in vensters zijn afgebeeld. Een dergelijke vorm van weergeven wordt nauwelijks op andere afbeeldingen met dit thema gezien.

8

De Heilige Christoffel

Christoffel is in de Buurkerk twee keer afgebeeld, waarvan één weergave gedeeltelijk door het grote kerkorgel wordt bedekt. Tijdens de bouw ervan in 1883 zat Christoffel misschien nog verstopt onder een dikke laag witte kalk. Er is nog wel te zien hoe Christoffel – zoals volgens de legende – het Christuskind op zijn schouders de rivier over draagt. De dame en heer die het fresco hebben bekostigd, zijn links op de pilaar zichtbaar. Zij dragen kleding die tussen 1410 en 1430 gedateerd kan worden, waardoor we zeker weten dat dit fresco vroeg in de 15de eeuw gemaakt moet zijn. En dat maakt dit het oudste nog bewaarde fresco in de Buurkerk.

Op de binnenzijde van de rechterpilaar zien we Christoffel nog een keer. Afbeeldingen van de heilige Christoffel waren in de middeleeuwen heel populair. Twee ervan in één kerk was minder gebruikelijk. Het zou kunnen dat de afbeelding op deze plek bedoeld was voor mensen die de kerk niet via de hoofdingang, maar via een zijportaal verlieten. Het kan ook zijn dat de andere Christoffel-afbeelding al tegen het einde van de 15de eeuw onder een kerkorgel verstopt was geraakt.

Kerkorgel

In 1826 trad de Duitse orgelbouwer C.G.F. Witte in dienst bij de gebroeders Bätz in Utrecht. In 1831 verliet één van de broers het bedrijf en werd Witte compagnon; het bedrijf heette vanaf dat moment J. Bätz & co. Ook na het overlijden van Bätz vervaardigde C.G.F. Witte orgels onder deze bedrijfsnaam. Zoon Johan Frederik Witte nam het bedrijf in 1873 over na het overlijden van zijn vader. Hij was onder meer verantwoordelijk voor het orgel in de Buurkerk. Dit orgel heeft een rijke, volle klank en is, behalve voor de dienst, ook veel gebruikt voor concerten en radio- en plaatopnames.

Hoe dan ook, zien we ook hier Christoffel een rivier oversteken met het Christuskind op zijn schouder.

Volgens de legende zou de reusachtige Christoffel alleen de sterkste man van het land willen dienen. Na meerdere malen teleurgesteld te zijn, besloot hij op aanwijzingen van een monnik reizigers over de rivier te helpen. Op een dag hielp hij een kind, dat zwaarder leek te worden bij elke stap die Christoffel zette. Het kind was Christus en vanaf dat moment diende Christoffel hem.

Tegenover Christoffel staat de heilige Antonius Abt.

Hij trok zich op 20-jarige leeftijd terug in de woestijn.

De jonge Antonius was gegrepen door een tekst van

Mattheus: "Als je volmaakt wil zijn, verkoop dan alles wat je hebt en volg mij". Antonius nam dit zelfs zo letterlijk, dat hij

alleen het hoogst noodzakelijke at. Volgens de legende doorstond hij

allerlei beproevingen in visioenen waarin zijn geloof werd getest. Zo worstelde hij met duivels in de gedaantes van allerlei beesten, werd hij verleid door schone vrouwen en geslagen door demonen.

Deze zogenaamde verzoeken van de heilige Antonius zijn een bekend motief binnen de kunstgeschiedenis en werden o.a door Jeroen Bosch en Salvador Dalí fantastisch geschilderd. In de Buurkerk was in de 15de eeuw het Sint Antoniusbroederschap actief. Zij hadden hier vanaf 1452 een eigen altaar gewijd aan hun beschermheilige en zorgden voor de financiering van dit fresco.

De verzoeking van de heilige Antonius, Jeroen Bosch, ca. 1500. Detail.

Beeld: Museo de Arte de São Paulo

In middeleeuwse katholieke kerken stonden vaak beelden van heiligen op de pilaren, ook hoog tegen de gewelven aan. Op de pilaren zelf werden dan meestal schilderijen aangebracht met allerlei motieven die deden denken aan tapijten. De heilige in kwestie leek daardoor tegen een achtergrond van kostbaar weefsel als zijde of goudbrokaat te staan. Uit bewaarde rekeningen van de beroemde Utrechtse beeldhouwer Jacob ter Borch blijkt dat hij maar liefst 16 beelden voor de Buurkerk heeft vervaardigd in de periode 1456 – 1461. De beschildering van de beelden lag in handen van een andere kunstenaar: Hilbrant van Rewyck. Het zou goed kunnen dat hij ook verantwoordelijk was voor de ornamentatie die hier nog te zien is. Hoe dan ook geven deze fragmenten een mooie indruk van het kleurrijke interieur dat de Buurkerk ooit moet hebben gehad.

Begraven in de Buurkerk

Naast de Buurkerk ligt het Buurkerkhof; een knus pleintje, omringd door huizen. De naam suggereert dat hier vroeger een begraafplaats lag die bij de Buurkerk hoorde. Toch is dat niet zo.

Tot 1829 werden de Utrechtse burgers, als ze dat konden betalen, begraven in Utrechtse kerken. De Buurkerk was de plek

bij uitstek voor de gegoede, Utrechtse burgerij. Zeer vermogende burgers konden zelfs een complete grafkapel laten

bouwen, zoals de heren Dirck van Zuylen (ca. 1544) en Frans van Nijenrode (ca. 1553). In deze kapellen werd voor de

overledenen gebeden. Dat kostte een lieve duit, maar daarmee

vergrootte je wel de kans op een gelukkig leven in het

hiernamaals van je zondige ziel. Vandaag de dag drinken

museumbezoekers een kop koffie in de kapellen of zitten ze op

het terras ervoor. Monumentale grafstenen van andere

burgers liggen inmiddels verscholen in het museumcafé, onder

collectiestukken of een beschermend tapijt. Er zijn nog veel

familienamen te lezen, al zijn de graven zelf inmiddels allang

leeg en hebben veel stenen tijdens restauraties een andere plek

gekregen.

De noordzijde van de Buurkerk in ca. 1936, met op de voorgrond de grafkapellen van Dirck van Zuylen (ca. 1544) en Frans van Nijenrode (ca. 1553).

Beeld: Th. Haakma Wagenaar, De bouwgeschiedenis van de Buurkerk te Utrecht, 1936.

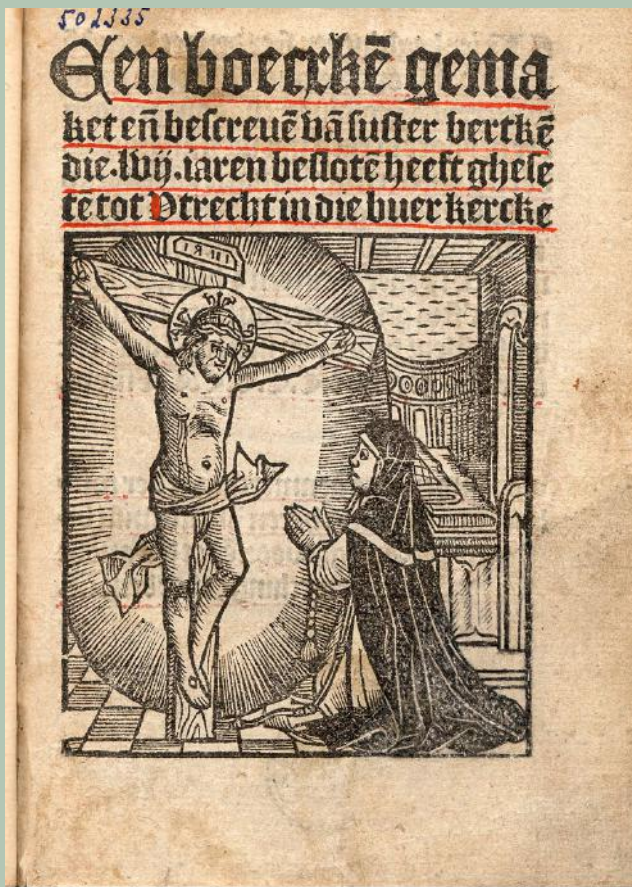
SUSTER BERTKEN

Eén van de voor de Utrechter bekendere verhalen is dat van Suster Bertken. In de Choorstraat en aan de Maartensbrug herinneren monumentstenen nog aan haar mysterieuze levensloop. De vrome Berta liet zich in 1457 op eigen kosten in metselen in de Buurkerk. Waarom ze daarvoor koos, is nooit helemaal duidelijk geworden. Berta was de dochter van een vooraanstaand kapittelid en er wordt wel gedacht dat zij voor haar onwettige herkomst boete zou hebben willen doen. In de hoge geestelijke kringen waar Berta's vader zich bevond, was het alleen niet

Gedenksteen Suster Bertken aan de Maartensbrug te Utrecht.

Beeld: Utrechts Archief

Een boeckken van die passie ons liefs heeren. Utrecht: Jan Bernsz, ca. 1516.

Beeld: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

zo ongebruikelijk om er kinderen op na te houden. Hoe dan ook leefde zij een sober bestaan op nog geen vier bij vier meter oppervlakte. Ze zou blootsvoets door haar onverwarmde cel hebben gelopen, gekleed in een zogenaamd boetekleed en geen vlees of zuivel hebben gegeten. Ze kon er kerkdiensten volgen via een raampje aan de ene kant van haar cel. Via een raampje aan de andere kant, daar waar nu de Choorstraat is, kon ze voorbijgangers te woord staan. Ze was voor de Utrechters een geliefd luisterend oor en maakte zich met haar vrome adviezen populair. Haar dagen vulden zich verder met bidden, mediteren, spinnen, weven en schrijven. Ze schreef twee boekjes met onder andere religieuze liederen. Daarmee heeft zij als één van de weinige vrouwen een plek in de Middelnederlandse literaire canon. Suster Bertken stierf in 1514 op 87-jarige leeftijd in haar cel na er 57 jaar als kluizenaar te hebben geleefd.

GILDEBORDEN

In de middeleeuwen vormden gilden de basis van de handelssamenleving. Ambachtslieden en handelaren hadden zich, bij wijze van vakbond, in deze groepen georganiseerd. Onder leiding van patriciër Lambert de Vries veroverden de gilden in 1304 de politieke macht van Utrecht. Daarna werd de eerste gildebrief afgevaardigd, waarmee de verkiezing van de stadsbestuurders in handen van de gilden werd geplaatst. De Buurkerk was voor gilden dé plek bij uitstek om hun altaren aan hun beschermheren te stichten. De gildeborden van de viskopers, de smeden en de bakkers zijn hier nog steeds aanwezig.

De teksten op de gildeborden zijn een combinatie van een beschrijving van de bezigheden van het gilde en een link met het religieuze. Hieronder staan van het Bakkersgilde en het Viskopersgilde de eerste en de laatste regels en de volledige tekst van het Smedengilde. Interessant is de opsomming in kapitalen van nuttige producten die dit laatste gilde produceerde. De tekst eindigt serieuzer; het smeden wordt dan meer in overdrachtelijke zin gebruikt: smeed geen kwaad, maar wel alles wat eerlijk en lieflijk is.

A

Een verkeersbord

De Buurkerk is in de loop van de eeuwen gegroeid en gekrompen. In de periode van 1535 tot 1586 had de kerk de grootste omvang uit haar geschiedenis. In die tijd werd de kerk ook gebruikt als doorgang van de Steenweg naar het Buurkerkhof, waar de markt werd gehouden. In 1586 werd het koor van de kerk gesloopt om plaats te maken voor een straat die, niet geheel toevallig, Choorstraat gaat heten. Toch hield de gewoonte om met "pakken, zakken, tonnen of dergelijke" of "eenige peerden, schapen, varkens off andere beesten" door de kerk te lopen nog even aan, blijkens een bord uit 1612 dat dit tijdens de kerkmis verbood. Dit 'verkeersbord' is nog te zien in het museumcafé.

B

Het Viskopersgilde

Dat coninckrijck der hemelen is ghelijck een
nette dat geworpen is in de zee, ende allerlei
manieren van vischen versamelt

[...]

Ende en hebt gheen ghemeijnschap met de ovruchbare
wercke der duijsternisse, maer straftse liever

C

Het Bakkersgilde

Broot is de eerste spijs, van Godt den mensch
gegeven

Broot is de beste spijs, tot voetsel van ons leven

Broot heeft uijt alle spijs, de meest
noodtwendigheijd

Gesegent zij de kunst, die ons het broot bereijt
[...]

So sult gij hier hebben troost, en naemaels 't
eeuwig leven

Dat voetsel duert altyt, en sal u noyt begeven

Gunt heer door uw genae, dit uwe kindren al

Haer ziel dan eeuwichlijck, uw goetheijt prijzen zal

D

Het Smedengilde

Wat Heeft der SMEEDE Const, op Welgegronde
Gronden,

En luyt gepaste Maet, al Vonden uyt gevonden.

Ten goede van den Mensch: Besie den
VINGERHOET,

Hoe noodigh is hy 't Volck, dat NAELDEN
bruyken moet.

Wie kan de Wonderheyt nae 't Wonders eysch
bepaelen,

Wanneer hy door een POMP siet 't Waeter
opwaerts haelen!

Hoe konnen nu ter Tyt den Vyand Weederstaen,
SooVYERSLOT en MUSQUET wierd uyt het Land
gedaen

Was't HARNASCH en het SWEERD niet in
gebruyck gebleeven

Wy waeren Overlangh den Vyand Opgegeeven.
Het Snyderd MES den Mensch geen kleyn
gemack bereyd

Het KOOPER en het TIN heeft oock syn
Nuttigheyd.

Wat Goedren konden syn Bewaert voor diessche
Guyten,

In dienmen door het SLOT die Schelmen niet
hiel Buyten!

De preekstoel

De preekstoel staat al sinds de 17de eeuw in de
Buurkerk. Hij heeft verschillende locaties in de
kerk gekend, maar staat sinds 1984 hier. Bijzonder
is de bronzen kansellezenaar. Deze is vervaardigd
in de zogenaamde kwabstijl, een grillige
decoratiestijl die vanaf de vroege 17de eeuw
populair was. Hier is deze stijl toegepast op
motieven uit de natuur. Op beide helften van de
lezenaar is een peulvrucht met omkrullende
bladeren het centrale motief. Dit patroon werd
zeer populair en toegepast in modellen in en
buiten Utrecht. Het is onbekend wanneer de
lezenaar op de preekstoel is geplaatst.

In 't kort, daer Leeft geen Mensch in Groot of
Kleyn besit,

Die niet en heeft van doen de Conste van een
SMIT.

Maer wyl wy spreken in het kort vab 't Gild der
SMEEDEN

So laet ons Verder gaen, en noch wat Hooger
Treeden

SMEED Nimmer Leugen, die de Siele Sterven doet;
SMEED Nimmer Boose Lust, ten Brand van u
Gemoed

SMEED Nimmer eenigh Quaet; en soo het moght
ontfonken,

Soo LESCHT in aller heast die Kanckerige
VONCKEN;

Maer SMEED in Teegendeel in allen Deelen uyt,
Al watter Eerlyck is, en Lieflyck en Wel luyt.

En soo ghy it Betragt, beneevens God te
Vreesen,

Ghy sult in waere daed een Dapper AENBEELD
weesen,

Waer op, in dien de Wind der Plagen lobs eens
Buyd,

Den HAMER van de Straf met Maght te ruge Stuyt.

WILS en HEEMERT Beij als DEEKEN,
LOFVELT die de Bus Bewaerd,
Hebben 't Bord Hier Opgesteken,
Met een Wensch van 't GILDS Welvaerd.

Monumentale broodtafel

Het gilde van de smeden, het Sint Eloyen Gilde, was één van de eersten met een altaar in de Buurkerk. Dit gilde zetelt al sinds ongeveer 1440 in het zogenaamde Sint Eloyen Gasthuis. In 1603 liet Adriaan van Dashorst een aanzienlijke erfenis na aan het gilde. Hiervan werd het Gasthuis van een nieuwe poort voorzien, maar Van Dashorst wilde ook dat een deel werd gebruikt om aan wekelijks twintig behoeftige gildebroeders geld en brood uit te delen. Als er geen twintig behoeftigen vanuit het gilde waren, kwamen andere behoeftigen in aanmerking. Voor de uitdeling werd een speciale broodtafel vóór het altaar van het gilde gebruikt. Deze brooduitdelingen vonden nog tot 1907 plaats in de Buurkerk en werden rond 1880 in beeld gebracht door Jozef Hoevenaar.

Brooduitdeling aan de armen, Jozef Hoevenaar, 1870 - 1890. Acquarel op linnen.
Beeld: Utrechts Archief

KLOKKEN VAN DE BUURTOREN

Al in de 14de eeuw spitste de Utrechter zijn oren wanneer de klokken van de Buurtoren van zich lieten horen. Zij luidden niet alleen bij kerkelijke, maar ook bij stedelijke gebeurtenissen. Gildeleden die 's nachts de wacht liepen op de stadsmuren, werden door de banklok opgeroepen om zich op te maken voor de strijd. Ook waarschuwde de banklok, die in 1471 werd gegoten door Steven Butendyc, in tijden van nood. Hij luidde bij storm en brand en verzamelde burgers om raadsbesluiten en zware vonnissen te horen. Tijdens pestuitbraken was een bijna onophoudelijk geluid hoorbaar dat de doden aankondigde. Zo stonden in 1664 de lijkkasten van 200 pestslachtoffers in de Buurkerk. De huidige waakklok is in 1541 gegoten door Jan Tolhuijs en werd geluid in de ochtend en avond ter opening en sluiting van de stadspoort. Toen in 1796 de Bataafse Republiek werd uitgeroepen, met een scheiding tussen kerk en staat tot gevolg, werd de toren in 1798 onder het beheer van de stad geplaatst. Sinds 1979 luiden de leden van het Utrechts Klokkenluiders Gilde de klokken – net als in de middeleeuwen – handmatig. Zo kun je nog steeds elke ochtend en avond om 7:55 uur en 21:55 uur de waakklok horen, ter opening en sluiting van de 'stadspoort'. De banklok roept vandaag de dag bijvoorbeeld op tot raadsvergaderingen en kondigt op zaterdagen om 17:01 precies de afsluiting van de werkweek aan.

In 1942 leek het er even op dat de levensloop van de klokken tot een ruw einde zou komen. Ze werden namelijk geroofd door de Duitse bezetter, die ze wilde laten omsmelten. In allerijl zijn er toen in Spijk nog gipsen afgietsels van gemaakt, voordat ze

naar Duitsland werden verscheept. De banklok bleef als enige eenzaam in de Buurtoren achter. Na de oorlog bleken de klokken hun bestemming gelukkig nooit te hebben bereikt, omdat de boot 'toevallig' was gezonken. De klokken waren op de bodem van de Rijn gelukkig goed bewaard gebleven. Eind vijftiger jaren keerden ze terug naar Utrecht. De Buurkerk bevond zich op dat moment net in restauratie en daarom werden de klokken verdeeld over andere Utrechtse kerken, waar de klokkentorens ook leeg waren komen te staan. De grootste klok, de Michaëlklok, werd geschonken aan het in de oorlog zwaar getroffen Wageningen.

Het duurde nog tot 2001 voordat de klokken hun plek in de Buurtoren weer terugkregen. Dankzij de Stichting Luidklokkenfonds en de stad Utrecht keerden de klokken toen eindelijk terug naar de Buurtoren. De Michaëlklok is in Wageningen gebleven en vervangen door een kleine Mariaklok uit de Nicolaaskerk. De banklok staat inmiddels op de Unescolijst van Top-10 objecten uit het Nederlandse cultuurhistorische erfgoed.

Het transport voor de terugplaatsing van de grote Maria klok uit de Buurkerk, tijdens een pauze op het Vredenburgplein.

Fotograaf: L.H. Hofland, 1958. Beeld: Utrechts Archief

TOT ZIENS IN DE

BUURKERK

TEKSTEN: MUSEUM SPEELKLOK

2019

Download hier uw
eigen exemplaar!

